

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 15 maj 2014

Mål nr

T 1039-13

KLAGANDE

Justitiekanslern
Box 2308
103 17 Stockholm

Ombud: Hovrättsassessor RJ

MOTPART

VT

Ombud och biträde enligt rättshjälpslagen: Advokat RB

SAKEN

Ersättning enligt lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2013-01-28 i mål T 692-12

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

För det biträde som RB har lämnat VT i Högsta domstolen fastställs ersättning enligt rättshjälpslagen till 4 658 kr avseende arbete. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 932 kr.

Staten ska ersätta kostnaden för VTs rättshjälp i Högsta domstolen.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Justitiekanslern har yrkat att Högsta domstolen ogillar käromålet, befriar staten från skyldigheten att ersätta VTs rättshjälpkostnader samt förpliktar VT att ersätta staten för rättegångskostnader vid tingsrätten och hovrätten.

VT har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. VT var i ett utlämningsärende berövad friheten såsom anhållen och häktad under tiden den 6 september 2007 – den 12 maj 2008. Högsta domstolen

förordnade sistnämnda dag, efter en förhandling i utlämningsärendet, att VT inte längre skulle vara häktad.

2. I sitt beslut i utlämningsärendet förklarade Högsta domstolen att det inte förelåg sannolika skäl för att VT hade begått det påstådda brottet och att det därmed var hinder mot utlämning enligt 9 § andra stycket lagen (1957:668) om utlämning för brott. (Beslutet är redovisat i NJA 2008 N 37.) Regeringen avslog därefter begäran om utlämning.

Frågan i målet

3. Frågan i målet är om VT har rätt till ersättning från staten för skada som han har orsakats av frihetsberövandet.

Allmänt om den rättsliga regleringen

4. I lagen (1998:714) om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder (1998 års lag) regleras statens ersättningsskyldighet gentemot enskilda för skador som orsakas av frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder. Av 2 § första stycket framgår att den som har varit häktad på grund av misstanke om brott har rätt till ersättning bl.a. i fall då det meddelas frikännande dom, åtalet avvisas eller avskrivs eller förundersökningen avslutas utan att åtal väcks (första punkten) och då beslutet om frihetsinskränkning efter överklagande eller överprövning upphävs (fjärde punkten). Enligt andra stycket gäller detta också den som på grund av misstanke om brott har varit anhållen under minst 24 timmar i sträck. Enligt 3 § tillämpas bestämmelserna

i 2 § även när någon har varit utsatt för ett motsvarande frihetsberövande utomlands med anledning bl.a. av en begäran om utlämning till Sverige.

5. I 5 § föreskrivs att den som har varit berövad friheten till följd av beslut vid myndighetsutövning, utan att ha rätt till ersättning enligt bl.a. 2 §, har rätt till ersättning om det står klart att beslutet vilade på felaktiga grunder och därför var oriktigt. Regleringen i 5 § tar sikte på många skilda typer av frihetsberövanden där merparten inte grundas på brott eller misstanke om brott. Det handlar framför allt om olika former av administrativa frihetsberövanden enligt lagar om tvångsvård.

Tillämplig lagbestämmelse i detta fall

6. Den första frågan som måste besvaras är om begäran om ersättning i ett fall som detta ska prövas med utgångspunkt i 2 eller 5 §.

7. I förarbetena till 1974 års lag om ersättning vid frihetsinskränkning (1974 års lag), som föregick den nu gällande lagen, uttalades (prop. 1974:97 s. 88) att ett frihetsberövande som vidtas i och för utlämning för brott var ett exempel på frihetsberövande som föll under lagens 3 § (motsvarar i huvudsak 5 § i 1998 års lag). Vissa ändringar i 1974 års lag genomfördes år 1980. Till grund för ändringarna låg bl.a. en framställning från Justitiekanslern, i vilken framhölls att förutsättningarna för ersättning inte var tillfredsställande utformade när det gällde frihetsberövanden i samband med utlämning.

8. I motiven till 1980 års lagändringar uttalade departementschefen beträffande fallet då någon har häktats eller anhållits i Sverige med anledning av

en begäran om utlämning till ett annat land och åtgärden senare visar sig vara oriktig, att det var tveksamt om ersättningsfrågan skulle bedömas enligt 1 eller 3 § i 1974 års lag (motsvarar 2 respektive 5 § i 1998 års lag). Om utlämning hade begärts av ett utomnordiskt land kunde emellertid enligt departementschefen en oriktig bedömning grunda en rätt till ersättning oavsett vilken av paragraferna som ansågs tillämplig. Motiveringen var att det i dessa fall ankommer på den svenska myndigheten att självständigt pröva om det finns förutsättningar enligt svensk lag för frihetsberövandet. (Se prop. 1979/80:121 s. 10.)

9. När utlämning hade begärts av ett nordiskt land kunde enligt departementschefen frågan om vilken paragraf som skulle tillämpas få större betydelse. I dessa fall var frihetsberövandet enbart en direkt följd av framställningen om utlämning; jfr 12 § i den dåvarande nordiska utlämningslagen (1959:254). I andra nordiska länder fanns en reglering som innebar att det land som begär utlämning svarar för skada som ett oriktigt frihetsberövande utlöser. En bestämmelse motsvarande 3 § i 1998 års lag (se p. 4) infördes därför i 1974 års lag (Se a. prop. s. 10.)

10. Enligt 5 § i 1998 års lag utgår ersättning till den som har varit berövad friheten om det står klart att beslutet vilade på felaktiga grunder och därför var oriktigt (jfr 3 § i 1974 års lag där förutsättningen var att frihetsberövandet uppenbart hade varit utan grund). Det uttalades i motiven att kravet att det ska stå klart att åtgärden vilade på felaktiga grunder innebär att rätten till ersättning enligt bestämmelsen ska bedömas restriktivt. Bestämmelsen är avsedd för helt klara fall där grunden för åtgärden på ett iögonfallande sätt framstår som felaktig. Detta exemplifierades med fall där någon blir frihets-

berövad på grund av falsk angivelse, missuppfattning, felaktigt vittnesutpekande och dylikt. Fall där det i efterhand kan konstateras att ett utpekande inte var korrekt eller att ett avgörande dokument var förfalskat borde enligt regeringen berättiga till ersättning. Om en gripen person släpps efter förhör eftersom brott inte kan styrkas innebär detta inte att åtgärden, gripandet, anses oriktig. Förutsättningen för ersättning är att en efterhandskontroll klart visar att beslutet med hänsyn till de omständigheter som då hade blivit kända inte borde ha fattats om omständigheterna hade varit kända vid beslutstillfället. I dessa situationer har en omständighet som var av avgörande betydelse för frihetsberövandet inte förelegat. (Se prop. 1997/98:105 s. 20 f. och s. 52 ff.)

Slutsats beträffande tillämplig lagbestämmelse

11. I 1980 års förarbeten lämnades det alltså öppet om prövningen av ersättningsfrågan i ett fall som detta skulle ske enligt numera 2 eller 5 § (se p. 8). I förarbetena till 1998 års lag berördes inte ärenden om utlämning från Sverige.

12. Frågan om det finns förutsättningar för anhållande och häktning till säkerställande av utlämning prövas självständigt av svensk domstol enligt de regler som gäller i allmänhet för brottmål i 24 kap. rättegångsbalken (se 16 § tredje stycket och 23 § första och andra styckena utlämningslagen). Detta talar för att förutsättningarna för ersättning för frihetsberövande i samband med utlämning bör vara desamma som i ett brottmålsförfarande.

13. En tillämpning på utlämningsfallen av 5 §, tolkad med utgångspunkt i bestämmelsens ordalydelse och motivuttalandena, skulle leda till att rätten till

ersättning i praktiken i det närmaste kom att sakna betydelse; det kan antas att det knappast förekommer att det i efterhand blir klarlagt att en omständighet som varit av avgörande betydelse för frihetsberövandet i ett utlämningsärende har varit falsk. Även detta talar för att ersättningsfrågan bör prövas enligt 2 §.

14. Slutsatsen måste bli att det inte finns anledning att för dessa ärenden – där ett beslut om frihetsberövande har upphävts eller upphört att gälla på grund av att en prövning av utlämningsframställningen har utmynnat i att det finns hinder mot utlämning – ha en annan utgångspunkt vid prövning av om rätt till ersättning föreligger än vad som gäller för frihetsberövanden som har skett i ett brottmål som har resulterat t.ex. i en frikännande dom. Ersättningsfrågan ska därför prövas med tillämpning av bestämmelsen i 2 § i 1998 års lag som gäller för den som har varit häktad (eller anhållen minst 24 timmar) på grund av misstanke om brott. Detta gäller fastän de i 2 § första stycket uppställda kraven för att ersättning ska kunna utgå inte är direkt tillämpliga på förevarande fall; det får alltså bli fråga om en analogisk tillämpning av bestämmelsen.

15. Situationen är annorlunda vid överlämnande enligt arresteringsorderlagarna, där frågan om tvångsmedel inte prövas enligt bestämmelserna i 24 kap. rättegångsbalken utan enligt särskilda regler i dessa lagar; 4 kap. 5 och 6 §§ lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder samt 3 kap. 6 och 7 §§ lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder. Vad som gäller i sådana fall prövas inte i detta mål.

Bedömningen i detta fall

16. En tillämpning av 2 § lagen om ersättning vid frihetsberövanden och

andra tvångsåtgärder innebär att VT är berättigad till ersättning för den tid som han har varit anhållen och häktad i utlämningsärendet. Det råder inte tvist om beloppet. Hovrättens domslut ska därför fastställas. Vid denna utgång ska staten ersätta kostnaden för VTs rättshjälp.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ella Nyström, Lena Moore, Ingemar Persson, Martin Borgeke och Lars Edlund (referent)
Föredragande justitiesekreterare: Anna Gränsmarker